

Історія України в містерії "Великий льох"

Т. Шевченка

Валентина Бойко,

вчитель української мови та літератури

Варвинської районної гімназії

Чернігівська обл.

Мета: проаналізувати ідейно-тематичний зміст твору; розкрити сутність алегоричних образів; учити працювати з опорною таблицею; розвивати самостійність мислення; формувати особистісне ставлення до прочитаного та вміння висловлювати й обґрунтовувати власні судження; виховувати активну громадянську позицію.

Обладнання: портрет Т. Шевченка, тексти творів, аудіозапис пісні на вірші поета, роздатковий матеріал (цілі уроку, опорна таблиця та "ключ" до містерії).

Випереджальні завдання: прочитати поему-містерію "Великий льох", поезії "Розрита могила" і "Стоїть в селі Суботові".

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. З'ясування емоційного стану школярів (намалювати смайлик на березі зошита).

2. Актуалізація суб'єктного досвіду. Учні мали прочитати поему "Великий льох" Тараса Шевченка. Розповідь гімназистів про враження від твору.

3. Актуалізація опорних знань.

Вчитель. Поема є своєрідною загадкою. Спробуймо розгадати її за допомогою автора, який залишив нам дві "підказки": поезії "Розрита могила" і "Стоїть в селі Суботові".

З'ясуємо ключову деталь, яка проходить через значну кількість творів Шевченка. Це могила (йдеться про козацьку могилу-курган, а не про могилу на цвинтарі).

— У яких раніше вивчених творах вона згадується? ("Заповіт": "...поховайте мене на могилі..."; "Гайдамаки": "...од козацтва, од гетьманства Високі могили — Більш нічого не зосталось", "Гомоніла Україна, Довго гомоніла, Довго, довго кров степами Текла, червоніла. Текла, текла та й висохла, Степи зеленіють; Діди лежать, а над ними Могили синіють".)

— Які асоціації викликає у вас козацька могила? Запишіть власний асоціативний ряд. (Предки, пам'ять, сум, втрата, скарб, схованка, історія, боротьба за волю.)

— Поему-містерію, "Розриту могилу" і "Стоїть в селі Суботові" об'єднує мотив пошуку важливого для України духовного скарбу. Що це за скарб — з'ясуємо під час уроку.

II. Цілевизначення

Учні повинні знати:

- жанрові особливості містерії, її тему та ідею;
- символ "розритої могили" в творчості Шевченка;
- алегоричний зміст образів;
- специфіку бачення поетом історії України, її ключових постатей та епізодів.

Учні повинні вміти:

- назвати жанрові особливості поеми-містерії взагалі й містерії "Великий льох" зокрема;

— проаналізувати тему та ідею поеми в контексті інших творів Кобзаря.

Оголошення теми та мети уроку.

— Чи є в кого доповнення й зміни до цілей та плану уроку?

(Відповіді учнів. За потреби коригування й уточнення цілей.)

III. Опрацювання навчального матеріалу

Вчитель. На поезію Шевченка написано багато пісень. Зокрема на вірш "Розрита могила" сучасний композитор А. Середа 1991 року написав музику.

(Прослуховування пісні.)

— Наскільки вдало, на вашу думку, зрозумів і передав засобами музики почуття Шевченка композитор? Які почуття у зверненні до України? (Важкий біль, жаль.)

До Богдана Хмельницького? (Пекучий гнів, біль.)

До скарбу? (Надія.)

— Чому поет так ставиться до Хмельницького? (Шевченко вважав його угоду з Росією причиною бід України.)

— Чи все зрозуміло вам у тексті? (Відповіді учнів.)

Словникова робота:

Жид — єврей.

Німота — німці.

Перевертні — земляки, які заради користі й зиску зреклися свого українського походження і зголосилися стати росіянами.

Вчитель. Розкрийте образ "начетверо розкопана, розрита могила".

Відповіді учнів:

1. Образ "начетверо розкопана, розрита могила" асоціюється з чотирма сторонами світу: зусібіч розривали нашу землю недоброзичливі сусіди — росіяни, німці, турки, шведи, поляки, австрійці.

2. "Начетверо розкопана, розрита могила" — образ долі як хреста, що віками несе на собі Україна, не вмираючи, не слабнучи, а живучи й борючись. Бо в цій хресній долі все: і поразки, і могутня сила, притаманна українському народові, що не дає загинути у важких випробуваннях.

3. "Начетверо розкопана, розрита могила" — це образ перехрестя, тобто вибору, шансу на майбутнє, визначення для самих себе власного життєвого шляху, майбутньої долі, аби творити власну долю, треба добре проаналізувати помилки, докопатися до істини — хто ми, черпнути мудрості й любові та жити для України.

Визначення ознак містерії у поемі Т. Шевченка "Великий льох".

Містерія — (гр. таїнство, таємний релігійний обряд на честь якогось божества) — драматичні вистави на сюжет біблійних оповідей, які здійснювалися у святочні

дні на майданах міст і сіл; (у романтичній літературі I пол. XIX ст.) — символічна поема, для якої характерне поєднання фантастичного з реальним, таємничість, алегоричність, філософічність і тяжіння до драматизації.

Вчитель. Наявність алегоричних образів, образів-символів, переплетіння реальності з фантастикою, поєднання сучасного та історичного — усе це становить жанрову специфіку поеми, яку визначають як політичну містерію.

Основний містичний мотив у містерії "Великий льох" — віщування про народження двох зовсім несхожих близнят, один з яких — національний месія, рятівник України, другий — її кат.

Щоб зрозуміти всі деталі поеми-містерії, треба бути добре обізнаним з міфологією та історією. У цьому нам допоможе "ключ", який лежить у кожного на парті. Прочитайте подані відомості й відзначте те, що ви вже знаєте +, і те, чого ви не знали, але щойно дізналися -.

"Ключ" до містерії "Великий льох" Міфологія

Могила: ...розкопування могили з метою пограбування вважається великим гріхом і суворо заборонене народною традицією.

Кінець світу: перед кінцем світу мають з'явитися Христос і Антихрист, які вестимуть війну.

Льох: пов'язується з могилою, а також із культом предків.

Смерть, пошесть: ...може ходити по землі у вигляді жінки, усі, кого вона зустрічає, падають мертвими.

Переходити з відрами дорогоу: з повними — на щастя, з порожніми — на невдачу.

Дитина — до семи років безгрішна, бо несвідома своїх учинків.

Ворона — чорний птах, символ і втілення сатани.

Історія

"Юрась-гетьманенко": син Богдана Хмельницького, пізніше, в юному віці, став гетьманом. Вів згубну для держави політику, руйнуючи надбання Хмельниччини.

"Іхав у Переяслав Москві присягати": Переяславська рада 1654 року про приєднання України до Московії, умови якої були порушені Москвою і результатом стало поневолення України.

"У Батурині, як він їхав у Москву з Полтави": після поразки військ Івана Мазепи цар Петро I вирізав, не пощадивши ні жінок, ні дітей, ні старих, усе населення Батурина — столиці гетьмана Мазепи.

"Три указа накаркала на одну дорогу", "на ковану", "да шесть тысяч в одной версте душ передушила": кріпаки, які будували за царським указом залізницю Петербург — Москва, масово гинули на будівництві від нелюдських умов праці.

"У Парижі з Радзивіллом і Потоцьким три злата пропила", "Та в Сибір загнали свою шляхту": Радзивілл і Потоцький, найбільші землевласники Польщі, брали участь у повстанні 1830 р. проти Росії, після поразки емігрували до Парижа, а учасники з числа дрібної та середньої шляхти опинилися на заслання в Сибіру.

Вчитель. Переходимо до виконання іншого завдання — заповнення таблиці. Це своєрідна карта містерії. Скористаємося текстом поеми та "ключем".

Робота в групах:

перша група розкриває зміст епізодів розділу "Пори душі", друга група — розділу "Три ворони", третя група — "Три лірники").

Заповнюється права колонка.

Епізоди та алегоричні образи твору	Розкриття змісту епізодів та алегоричних образів
Три душі, покарані вічним блуканням за свої гріхи	Поет вказує на три фатальні епізоди історії України: угода Б.Хмельницького з Росією, поразка І.Мазепи, царювання Катерини II та їхні діяння настільки страшні, що будь-яке сприяння їм, навіть найменше, навіть несвідоме — тяжкий гріх, за який душі грішників не матимуть спокою аж до Страшного Суду.
Душі потрапляють у рай, коли москаль розкопає великий льох	Коли загарбники розкопають великий льох, настане кінець світу, тобто зникне Україна. Отже, доля України залежить від великого льоху. Душі вчинили несвідомий гріх, який вони спокутують вічним блуканням до кінця світу. Після кінця світу потраплять у рай, оскільки невинні.
Перша душа	Перший фатальний епізод — угода Хмельницького про приєднання до Московії. Душа покарана за те, що побажала удачі гетьману.
Друга душа	Другий епізод — поразка Мазепи. Душа покарана за приязнь до Петра I — лютого ворога України.
Третя душа	Третій епізод — влада Катерини II. Навіть несвідомий вияв немовлям приязні є тяжким гріхом.
Три ворони (українська, польська, московська) описують свої злочини перед народами	Ворони — "злі духи" трьох народів, кожна втілює в собі те зло, яке вже призвело до трагедії українського народу і може занепасти інші.
Українська ворона	Угода Б.Хмельницького, постійне запроданство, знищення Батурина, масова загибель козаків на будівництві Петербурга, загибель Полуботка.
Польська ворона	Зрада вищою шляхтою своїх обов'язків лідерів нації.
Російська ворона	Нав'язування російському народу чужих впливів (татари, пізніше німці), закріпачення українців, денационалізація української аристократії, знищення Січі. І головне — намагання загарбати не тільки землю України, а й її душу, дух її давнини.
Ворони чекають, коли буде розкопано ненависний їм великий льох	Великий льох — сховище української душі, яка залишається живою навіть у час повного занепаду.
Три лірники-каліки: сліпий, кривий та горбатий	Лірники-каліки — образ українського народу, підкреслено знижений (на противагу романтичному образу кобзаря). Говорять нісенітницю з приводу вежі, але їх зміст один: москалі та пани — загарбники не тільки України, а й усього світу.
Лірники співають пісні про Богдана	Усі українські пісні про Хмельницького — пісні поразки, несуть у собі розпач поневоленої України і гнів на нього.
Реалістична картина: москалі ведуть розкопки льоху в Богданових палатах	Переплітається реальне й містичне: москалі нібито шукають золото, і в той же час — це пошуки великого льоху, душі України.
Не знайдено нічого, окрім кістяків	Ще одне звинувачення Хмельницькому: все його добро — кістки замордованих ним же людей (уже в кайданах!).
Урядник б'є лірників за згадку про Богдана Хмельницького	Москалям ненависна навіть згадка про Хмельницького, незважаючи на всю суперечливість його ролі щодо України та Росії.
"Малий льох в Суботові Москва розкопала! великого ж того льоху ще й не дошукалась"	Сховище Душі України все ще не розкопане, тому якщо навіть усі матеріальні скарби будуть пограбовані, у великому льоху будуть духовні — дух свободи і незалежності.

Вчитель. Донедавна вірш "Стоїть в селі Суботів..." друкувався як окремий твір. Насправді ж це завершальна частина (епілог) містерії "Великий льох". Тож послухаймо цей твір.

Читає учениця.

Епілог поеми, в якому втілена основна ідея, сповнений віри у відродження нації, духовні скорби якої заховані у великому льоху й недосяжні для будь-яких воюючих-поневолювачів.

IV. Рефлексія навчальної діяльності

Евристична бесіда:

— Які ознаки драми є у творі "Великий льох" Т.Шевченка? (Три дії, по три дійові особи, діалоги, монологи, конфлікти, трагічні злами.)

— Чому раніше цей твір не друкувався? (Він мав яскраве політичне спрямування, закликав до незалежності.)

— Що уособлював образ "великого льоху"? Чи знайдуть москалі великий льох? (Україну, яка згадає про свою свободу, національну незалежність.)

Поясніть свої роздуми.

Вчитель. Учні, які мають високий рівень навчальних досягнень, складають сенкан ключових слів уроку ("Тарас Шевченко" та "Великий льох"), інші виконують тестові завдання

Пророк
праведний, нескорений
оспіває, нагадує, бореться
сповнений віри у відродження нації
Тарас Шевченко

Поет
вільнодумний, непримиренний
вболіває, викриває, закликає
борець за долю українського народу
Тарас Шевченко

Скарби
національні, духовні
зберігаються, цінуються, передаються
в душах кращих представників нації
Великий льох

Тести

1. Період "Трьох літ" охоплює роки:

- А 1842—1844 рр.
- Б 1843—1845 рр.
- В 1844—1846 рр.
- Г 1845—1847 рр.

2. Образ могили, який часто використовує Т.Шевченко у своїх творах, виступає символом:

- А смерті
- Б забуття
- В славної минувшини
- Г рельєфу

3. Різновид романтичної алегорично-символічної поеми, для якої характерні поєднання фантастичного з реальним, — це:

- А елегія
- Б медитація
- В містерія
- Г переспів

4. Образ трьох лірників символізує:

- А духовне каліцтво, виродження
- Б історичну пам'ять українського народу
- В уособлення великої культури
- Г мистецтво, яке підтримує українців у неволі

5. Визначте жанр поеми "Великий льох":

- А лірична поема-соната
- Б лірична поема-послання
- В політична поема-містерія
- Г ліро-епічна сатирична поема

6. У поемі "Великий льох" в основу зображення образів покладено художній прийом:

- А гіперболу
- Б алегорію
- В метафору
- Г синекдоху

Бесіда з учнями:

— Чи впоралися ми з визначеними на початку уроку завданнями? Що нам допомогло?

— Чи актуальна Шевченкова поезія нині? Чим саме?

— Що нового ви дізналися на сьогоднішньому уроці?

— Що було найцікавішим?

V. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника на стор. 214—220, розкрити зміст слів з поезії "Розрита могила": "Ех, якби-то знайти те, що там схоронили, не плакали б діти, мати б не журилась..."

Література

1. Светлаков В. П. Українська література. 9 клас: Матеріали до уроків. — Х.: Торсінг, 2002. — 224 с.

2. Скрижинська О. В. Українська література. Навчальні тексти. 9 клас. Для шкіл з українською мовою навчання. — Х.: ТОВ "Нова тема", 2009. — 64 с.

3. Кудрявцев М. Соціально-етична програма Тараса Шевченка в національно-історичному контексті // Дивослово. — 2002. — №5.

4. Особистісно зорієнтований урок літератури: З досвіду роботи / Упоряд. Г. Федяй, А. Фасоля. — К.: Вид. дім "Шкільний світ": Вид. Л. Галіцина, 2005. — 128 с.